't Vagevenster 10

Heemkundevereniging

BERCHS-HEEM

Bestuur
Heemkundevereniging
Berchs-Heem:

Jan van der Burgt
voorzitter
Zicht 7
5351 RG Berghem
tel. 0412 - 401183

Herman van de Camp
secretaris
Burg. van Erpstraat 61
5351 AS Berghem
tel. 0412 - 401327

Lambert van Hintum
penningmeester
Clausstraat 5
5351 CJ Berghem
tel. 0412 - 402515

Riny Gremmen,
Zevenbergseweg 31
5351 PG Berghem
tel. 0412 - 402141

Adrie Dollevoet
Spaanderstraat 7
5351 BA Berghem
tel. 0412 - 401428

Jo Hoeks-van Thiel
Harenseweg 1a
5351 NG Berghem
tel. 0412 - 401868

Ans den Brok
St. Willibrordusstraat 21
5351 ED Berghem
tel. 0412 - 401214

Redactie
't Vagevenster:
Adrie Dollevoet
Peter Hoefnagels
Jo Hoeks-van Thiel

Eindredactie en vormgeving:
Bert Akkermans

Inleveren kopij 't Vagevenster:
St. Willibrordusstraat 15n,
5351 ED Berghem
tel. 0412 - 402424

Aanleveren kopij:
indien mogelijk op diskette,
WP-formaat.
Kopij, foto's en ander aangeleverd materiaal worden na plaatsing geretourneerd.

Leden van Heemkundevereniging Berchs-Heem krijgen het verenigingsinformatie- en nieuwsblad, 't Vagevenster, gratis thuisbezorgd.

Losse nummers f. 7,-
exclusief verzendkosten,
aan te vragen bij de secretaris:
Herman van de Camp
Burg. van Erpstraat 61
5351 AS Berghem
tel. 0412 - 401327

Rekeningnummer Rabobank:
1065 16 817
t.n.v.: Heemkundevereniging
Berchs-Heem

K.v.K. nr. V219728

't Vagevenster nummer 10,
december 1996

Inhoud

Schuurkerk (schuilkerk)
te 'Berchem in de Harensche steeg' 338
Gerrit Laurenssen en Jo Hoeks-van Thiel
1. Inleiding 338
2. De 'Schuurkerk te Berchem' 344
3. Slot 354
'Petrus Verhoeven Udensis' 356

Broeder Hippolytus
Rudolf van der Heijden 357
Jos van Gorp
Op naar Dongen 358
De Tweede Wereldoorlog 359
Uitzending naar Indonesia 361
Een stukje geschiedenis 361
Hippolytus naar Desa Putera 363
Overval 364
Hippolytus en zijn poli 365
Gezondheid / verlof 366
25 juli 1979 - sterfdag Broeder Hippolytus 368
En verder 368

Van de Redactie

In dit tiende nummer van 't Vagevenster twee interessante artikelen. Schuurkerk (schuilkerk) te 'Berchem in de Harensche Steeg'. In het Rijksarchief in Den Haag ontdekten Gerrit Laurenssen en Jo Hoeks-van Thiel een rekest uit 1772 met twee tekeningen. De pastoor en kerkmeesters uit Berghem vragen in het zeven pagina's tellende rekest toestemming aan de 'Hoog Mogende Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden' om de bouwvallige kerkschuur te vernieuwen. Aan de hand van gegevens in het rekest en enkele akten uit het oud archief van Berghem kon tevens de plaats waar de kerkschuur gestaan heeft preciezer worden bepaald.
In het tweede artikel: Broeder Hippolytus, Rudolf van der Heijden, broeder van Onze Lieve Vrouw van Lourdes. Het levensverhaal van Broeder Hippolytus beschreven door Jos van Gorp uit Nieuwegein. Een medebroeder die een groot aantal jaren met Broeder Hippolytus heeft samengewerkt in de Missie in Indonesia. Broeder Hippolytus, een gewone jongen uit Berghem, overleed op zijn missiepost Desa Putera bij Djakarta op 25 juli 1979.

SCHUURKERK (SCHUILKERK) TE 'BERCHEM IN DE HARENSCHE STEEG'

1. Inleiding

Voor bovengenoemd onderwerp moeten we even terug in de geschiedenis en wel naar 1648, het einde van de Tachtigjarige Oorlog. De Spaanse furie was overwonnen en de geboorte van de trotse Republiek der Zeven Provinciën was een feit. De Vrede van Münster maakte een definitief einde aan bijna een eeuw onafhankelijkheidsstrijd en legde in 1648 de grenzen vast. Het Nederlandse gebied onder de grote rivieren kreeg echter niet de status van achtste Provincie. Het werd Staats-Brabant genoemd en viel onder het gezag van de Staten Generaal, die werden gevormd door afgevaardigden van de Staten van de Zeven Provinciën. De vrijheid van godsdienst werd beperkt tot de Gereformeerde Kerk. Deze kwam daardoor in een zodanig sterk bevoorrechte positie, dat van een absolute overheersing sprake was. Alle kerken werden voor de rooms-katholieken, remonstranten, lutheranen en doopsgezinden gesloten; de priesters werden verbannen en namen kerkelijke kostbaarheden en liturgische gebruiksvoorwerpen vaak op hun vlucht mee.
Zeker voor Brabant had deze godsdienstbeperking grote gevolgen, omdat de bevolking daar overwegend katholiek was. Men was verstoken van eigen kerk en eigen priesters, en de strenge controle op

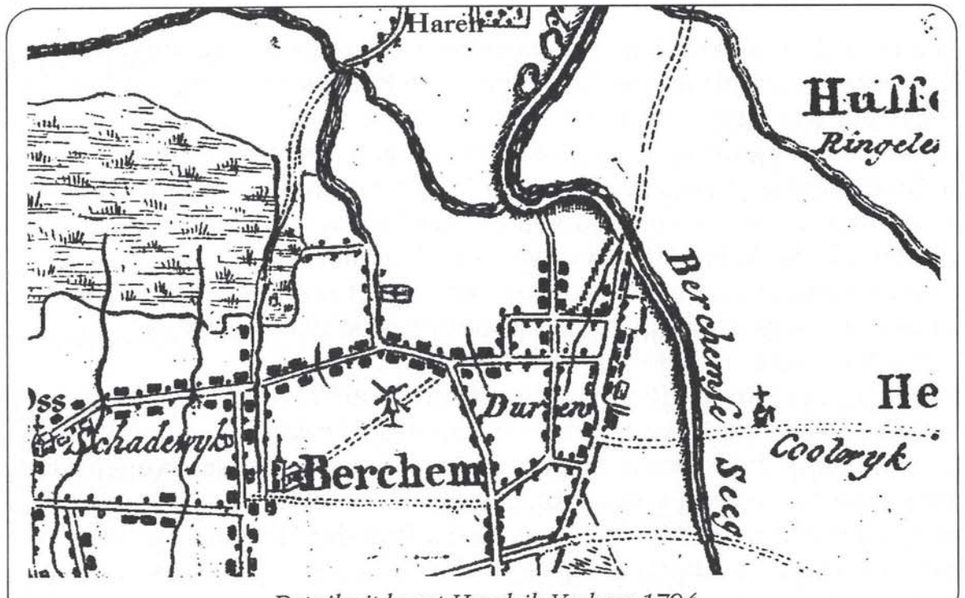

Detail uit kaart Hendrik Verhees 1794

het naleven van het verbod om hun godsdienst te beleven, was knellend. De gelovigen waren gedwongen om onder moeilijke omstandigheden naar elders te gaan, naar grenskapellen/enclaves, waar godsdienstuitoefening wel mogelijk was.
De katholieken van Oss en Berghem mochten in die periode gebruik maken van de St. Anna-kapel te Koolwijk onder Herpen, dat buiten het Statengebied lag, waar de godsdienst wel vrij was. De pastoor uit Oss bestuurde in die tijd de beide parochies vanuit Herpen, waar hij een eigen pastorie betrok.
Voor de trouwe kerkganger was er nog een stiekeme uitwijk-mogelijkheid. Men kon voor de diensten namelijk tevens naar het vrije Megen en Haren, maar ook deze 'oplossing' was een ware beproeving.

Schuilkerk
Men besefte in die tijd maar al te goed dat saamhorigheid, zeker onder moeilijke omstandigheden, een belangrijk goed is, en dat wilde men ook zeker niet kwijtraken. Er ontstonden clandestiene plaatsen waar de gelovigen toch bijeenkwamen. Dat gebeurde op onopvallende plaatsen in gebouwen die van buiten absoluut niet te onderscheiden waren van de woonomgeving. Zo verkoos men in Amsterdam de grachtenhuizen; vaak werd de zolder de plaats van bijeenkomst. Gelukkig is er één zolderschuilkerk in haar oorspronkelijke staat bewaard gebleven. Het is een ervaring om een bezoek te brengen aan deze kerk, die men aantreft in het hart van Amsterdam, op de Oudezijds Voorburgwal nr. 40. Op de benedenetages bevinden zich nog de authentieke woonvertrekken uit de 17de en 18de eeuw, terwijl men op de bovenverdiepingen een complete rooms-katholieke zolderkerk uit 1663 kan bewonderen. Aan de voorgevel is absoluut niet te zien dat een deel van het interieur als kerk fungeerde. De kerkgangers kwamen destijds binnen via de Heintje Broek steeg aan de onopvallende achterzijde, waar twee aangrenzende achterhuisjes een veilige entree vormden. Een groep historici, de 'Amstelkring', redde deze unieke schuilkerk, "Ons' Lieve Heer op Solder", van de sloop. Men is er trots op, deze nu te kunnen laten fungeren als museum en te kunnen gebruiken voor kerkdiensten (o.a. huwelijken en kerstnachtmissen) en concerten.

In Brabant zagen de schuilkerken er geheel anders uit. Daar werd, vanwege het landschap, meestal de schuur met strooien dak als onderkomen gekozen. Vandaar dat in Brabant voor schuilkerk vaak het synoniem 'schuurkerk' werd gebruikt. De inrichting van de Brabantse schuurkerken bleef in ontwikkeling echter ver achter ten opzichte van die in Holland, waar de katholieken nog enigszins in de stijgende welvaart konden meedelen. In Brabant daarentegen was sprake van

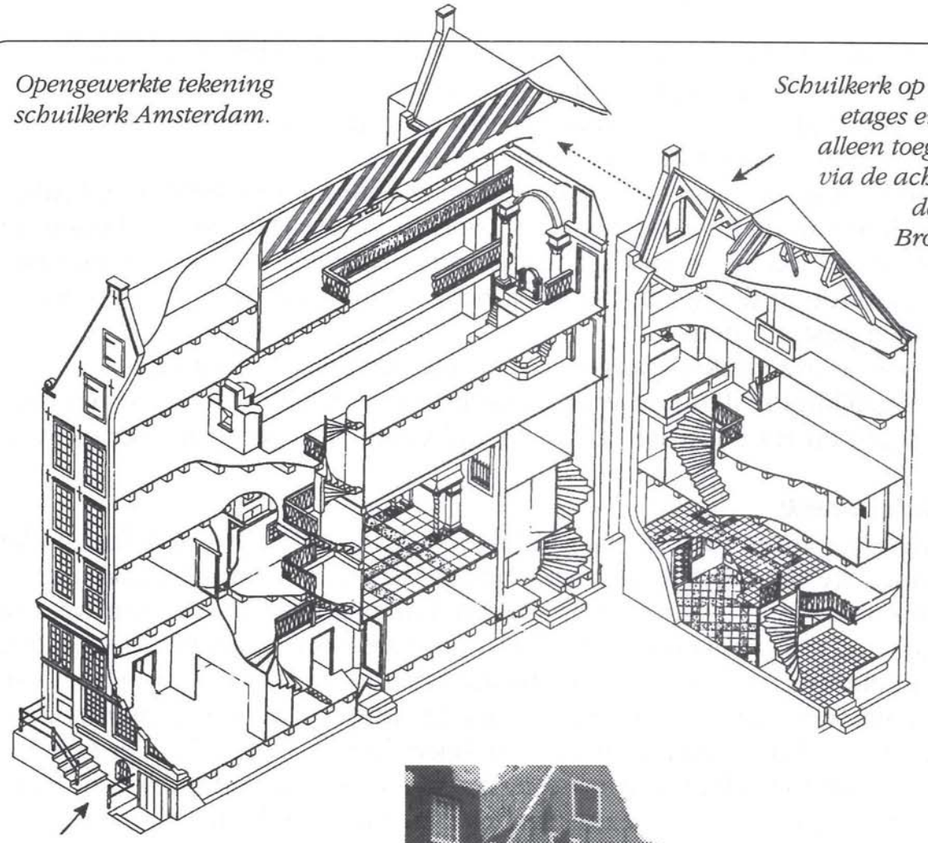

De hoofdingang van het grachtenpand fungeerde alleen als toegang voor de woonvertrekken.

Museum (schuilkerk) "Ons' Lieve Heer op Solder" Amsterdam 1996.

een algehele malaise. Daar kwam nog bij, dat de katholieken vaak werden uitgesloten van staats- en gemeenteambten. Tegen alle bestaande voorrechten in werden ook 'vreemden en ongegoeden' als schepenen aangesteld. In Berghem echter was dat gelukkig nauwelijks het geval. Daar lukte het aardig om de verworven posities te handhaven, op een enkele uitzondering na.

1672

Waarschijnlijk na de inval van de Fransen in 1672 kwamen de Staten van Holland, weliswaar tot ergernis van de Hervormde Kerk, tot een iets ruimer inzicht. Men zag in dat een absolute onderdrukking tot niets zou leiden en besloot dat het beter was om de 'bestaande' schuilkerken in zekere mate te legaliseren. Men handhaafde echter een aantal zeer strenge regels, die in plakkaten (verordeningen) werden vastgelegd en waaraan strikt moest worden voldaan.
Voor deze op beperkte schaal toegestane 'vrijheid' moest echter dik worden betaald aan de staat, de zogenaamde recognitie-gelden. De Kwartierschouten waren verplicht om straffe controle uit te oefenen. Het leek er vaak meer op dat de strenge regels waren gesteld om weer overtredingen 'uit te lokken', die vervolgens dan, na 'overleg' en tegen betaling van 'smeergeld', weer ongedaan gemaakt konden worden.

Die regelgeving hield onder andere in, dat het gebouw waarin de godsdienstoefeningen werden gehouden, slechts zeer geringe afmetingen mocht hebben en dat iedere gelijkenis met een kerkgebouw

Requeste
voor
Pastoor en Kerkmeesteren
der Roomsche Kerkschuure
binnen Berchem, Quartiere
van Maasland, Meijerije
van 's Bosch.

Amme B: Nederburgh
Proest

moest worden vermeden. Ook het interieur moest heel sober zijn. Geen enkele vorm van pracht en praal werd toegestaan. Dat zou de Hervormde Kerk alleen maar negatief stemmen en dat wilde men per se voorkomen. Iedere bouw/verbouwing moest vooraf ter goedkeuring worden voorgelegd aan de Staten Generaal, onder toevoeging van uitvoerige plattegrondtekeningen, die tot in detail moesten worden toegelicht, zowel in woord als geschrift.
Week men bij het indienen ervan ook maar enigszins van de in de 'resolutie' vastgelegde regels af, dan werd het plan bij voorbaat geheel afgewezen. Voor enig eigen initiatief rond vormgeving en inrichting van een schuurkerk was dus geen ruimte.

Kloosters

Ook ten aanzien van de kloosters kende men niet de minste consideratie. De paters moesten in 1652 vertrekken. Voor de zusters kwam er een verbod om novicen aan te nemen, met de bedoeling om, op een 'natuurlijke' wijze, de kloosters te kunnen opheffen.
De praktijk verliep echter anders. Men ging toch gewoon door met het clandestien laten intreden van nieuwe leden. Het kon voorkomen, dat bij het overlijden van de laatste zuster die officieel stond ingeschreven, een klooster moest worden geruimd, terwijl er nog betrekkelijk veel 'illegale' nonnen aanwezig waren.
Zo verdwenen de Birgittinessen uit Coudewater onder Rosmalen in 1713 naar Uden, in het vrije land van Ravenstein. Vier jaar later, in 1717, moesten de Clarissen hun klooster in Boxtel verlaten. Na omzwervingen vestigden zij zich in 1721 in Megen (Sint Jozefberg), in de resten van het kasteel. In 1732 weken de Augustinessen van Soeterbeeck onder Nuenen bij Eindhoven uit naar Deursen.
Zo kwam het kloosterleven in het land van Ravenstein tot sterke bloei. Vóór die periode bestond er in het land van Ravenstein slechts één klooster, namelijk het Penitentenklooster (Huis van Bethlehem) te Haren. Dit in 1500 gestichte klooster werd in 1965 verlaten.

Bedevaartplaatsen

Er waren Brabantse bedevaartplaatsen, die tijdens de Staatse periode veel van hun aantrekkingskracht verloren, omdat het object van verering buiten de 'grens' in veiligheid was gebracht. Dat gold zowel voor de Heilige Bloedrelikwie van Boxtel als voor het beeld van de Zoete Lieve Vrouw van Den Bosch.
De herinnering aan vroegere processies werd echter in de Hertogstad nog enigszins levendig gehouden door een stille omgang, zoals dat ook geschiedde in Amsterdam.
Zoals gezegd: de toeloop naar de Maria-heiligdommen stagneerde onder invloed van de plakkaten, die openlijk eerbetoon, zoals processies, verboden. Wilde men echt op bedevaart gaan, dan moest men daarvoor naar Kevelaar of naar plaatsen die in de enclaves waren gelegen, zoals bijvoorbeeld Uden, in het vrije land van Ravenstein, waar O.L. Vrouw onder de Linde werd vereerd. De kruisheren, die, uit Den Bosch verdreven, zich in 1652 in Uden gevestigd hadden en er sinds 1696 belast waren met de zorg voor de genadekapel, waren ijverige propagandisten voor deze verering.
Ook in het vrije Megen werd de Mariaverering levendig gehouden. Al in 1666 werden daar processies gehouden met veel pracht en praal. Pas in 1735 werd er een kapelletje gebouwd, mede door toedoen van de toenmalige Megense pastoor Adrianus Recopé. Gelukkig staat dit kapelletje, *Onze Lieve Vrouw van de Zeven Smarten*, ook nu nog in de volle belangstelling.

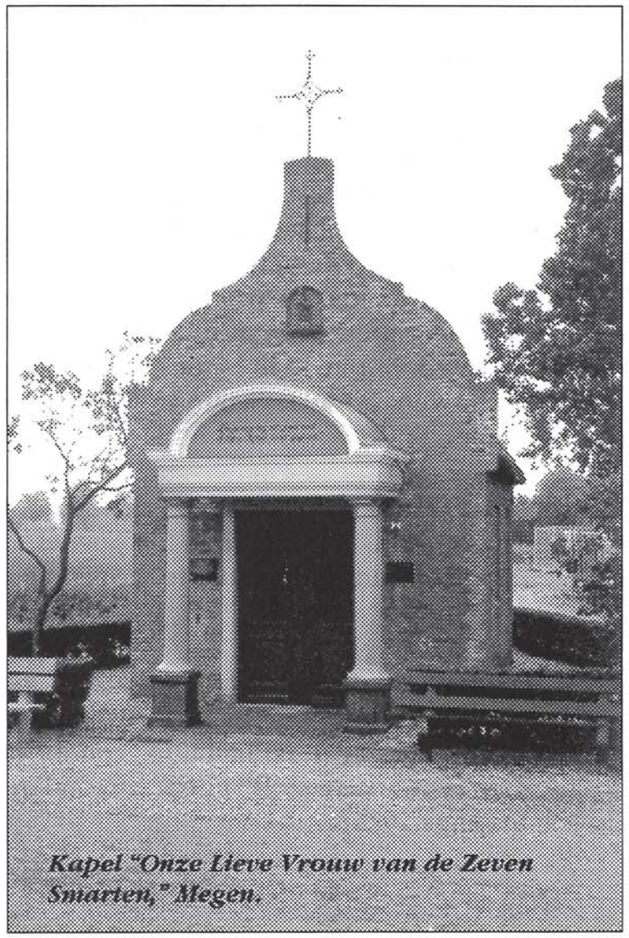
Kapel "Onze Lieve Vrouw van de Zeven Smarten," Megen.

1796

Na het ontstaan van de Bataafse Republiek in 1795 kwam er weer ruimte voor de rechten van de burger. De leuze 'Gelijkheid, Vrijheid en Broederschap', die uit die tijd stamt, vond gelukkig ruime verbreiding. Er kwam een einde aan de 'onderdrukking' van de niet-gereformeerden, die vanaf 1648 had geduurd. Voor Brabant vond in die periode de omschakeling plaats van de vroegere positie als geheel afhankelijk generaliteitsland naar de status van zelfstandig gewest. Het oorspronkelijke kerkgebouw met goederen werd teruggegeven en men kon weer gaan beginnen met het openlijk belijden van het katholieke geloof.

De schuilperiode is voor Brabant een zware beproeving geweest. De onderdrukking waaraan men was onderworpen had duidelijk haar sporen nagelaten.
Voor Berghem is het zeker een lange lijdensweg geweest, omdat de kerk ook al in 1572 geheel was verwoest (door de opstandelingen tegen Spanje in brand gestoken). Alleen de oude fundamenten bleven toen gespaard. De kerk werd opnieuw opgebouwd, maar het noodlot sloeg weer toe. In 1596 werd het gebouw 'door den moedwil der Hervormden' andermaal een prooi der vlammen; deze keer bleven slechts de kale muren overeind. In 1597 werd de kerk voor de tweede maal herbouwd, om in 1648 bij de Vrede van Münster, zoals hierboven reeds beschreven, door de Staten te worden geconfisqueerd. Het kon dus niet erger.

Tot zover de inleiding. Zeker tegen de hiervoor omschreven achtergrond gezien, geeft het een fijn gevoel, om juist in dit jaar, 1996, het '200 jaar Zelfstandig Brabant' te mogen vieren.

2. De 'Schuurkerk te Berchem'

We hebben in archieven en literatuur een aantal gegevens rond het onderwerp 'Schuurkerk te Berchem' gevonden en getracht die enigszins logisch te rangschikken.

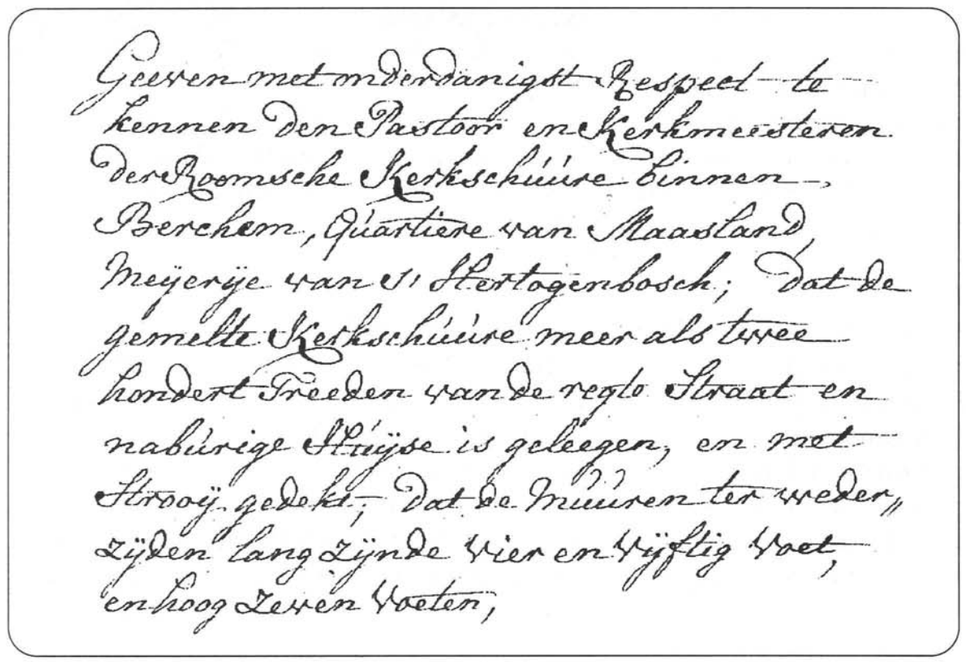
Geeven met onderdanigst Respect te
kennen den Pastoor en Kerkmeesteren
der Roomsche Kerkschuure binnen
Berchem, Quartiere van Maasland
Meijerije van 's Hertogenbosch; dat de
gemelte Kerkschuure meer als twee
hondert Treeden van de regte Straat en
naburige Huijse is geleegen, en met
Strooij gedekt; dat de Muuren ter weder
zijden lang zijnde vier en vijftig voet,
en hoog seven voeten,

Het verloop van de schuilkerkperiode van 1648 tot 1800 is echter ook voor Berghem niet geheel duidelijk in kaart te brengen. Helaas zijn er over bepaalde perioden nauwelijks gegevens bekend, terwijl de overige gegevens, waarvan we mogen aannemen dat het vaststaande feiten zijn, zeer summier zijn weergegeven in de bestaande literatuur. Mogelijk geeft dit artikel weer aanleiding tot verdere verdieping en aanvulling.

Lokatie

Wanneer de schuurkerk in gebruik is genomen, is ons niet exact bekend, maar aannemelijk is dat Berghem vlak na 1672 over een eigen schuurkerk beschikte. Vast staat in ieder geval dat Gerard Verwayen, die in 1677 tot eerste eigen pastoor van Berghem werd benoemd, toen reeds enige tijd een schuurkerk had bediend.
We weten niet met zekerheid op welke plaats deze precies heeft gestaan. Wel is er een kaart, getekend door de landmeter Hendrik Verhees, in het Prentenkabinet van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in 's-Hertogenbosch, waarop een globale markering van de schuurkerk bij de *Harensche Steeg* staat aangegeven. Dit gegeven klopt ook vrij aardig met de gegevens van de Staten Generaal, die vermelden *"dat de kerkschuure meer als twee hondert treeden van de regte straat en naburige Huijse is geleegen"*. Met 'regte straat' werd zeer waarschijnlijk de Laanderstraat, de huidige Burgemeester van Erpstraat, bedoeld.
Ook is bekend dat er een vaste verbinding was tussen de schuurkerk en het woonhuis dat als 'pastorie' fungeerde. In hetzelfde rekest van de Staten Generaal staat namelijk vermeld: *"De twee drumpels en onderste van de deurgebinten van de Kerkschuure, in 't Huis van den Pastoor uitkomende, versleten zijnde, vernieuwen"*.
In de publikatie 'Berghem in Akten' van de heer H. Luijerink vonden wij enkele passages die het rechtvaardigen om de lokatie van de schuurkerk nog nader te preciseren.

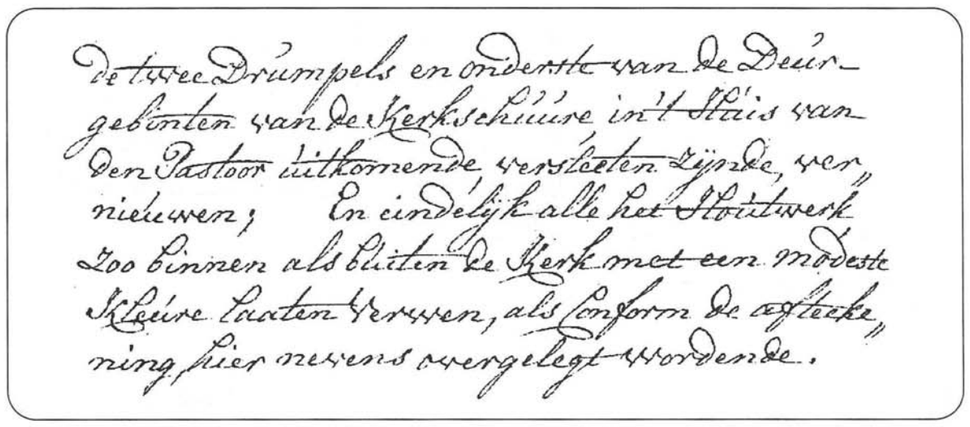
De twee Drumpels en onderste van de Deur-
gebinten van de Kerkschuure in 't Huis van
den Pastoor uitkomende versleeten zijnde, ver-
nieuwen; En eindelijk alle het Houtwerk
zoo binnen als buiten de Kerk met een modeste
Kleure laaten verwen, als conform de ophteke-
ning, hier nevens overgelegt wordende.

Lokatie van de schuurkerk te Berchem in 1772; aan de Harensche Steeg - Kerk Steeg.

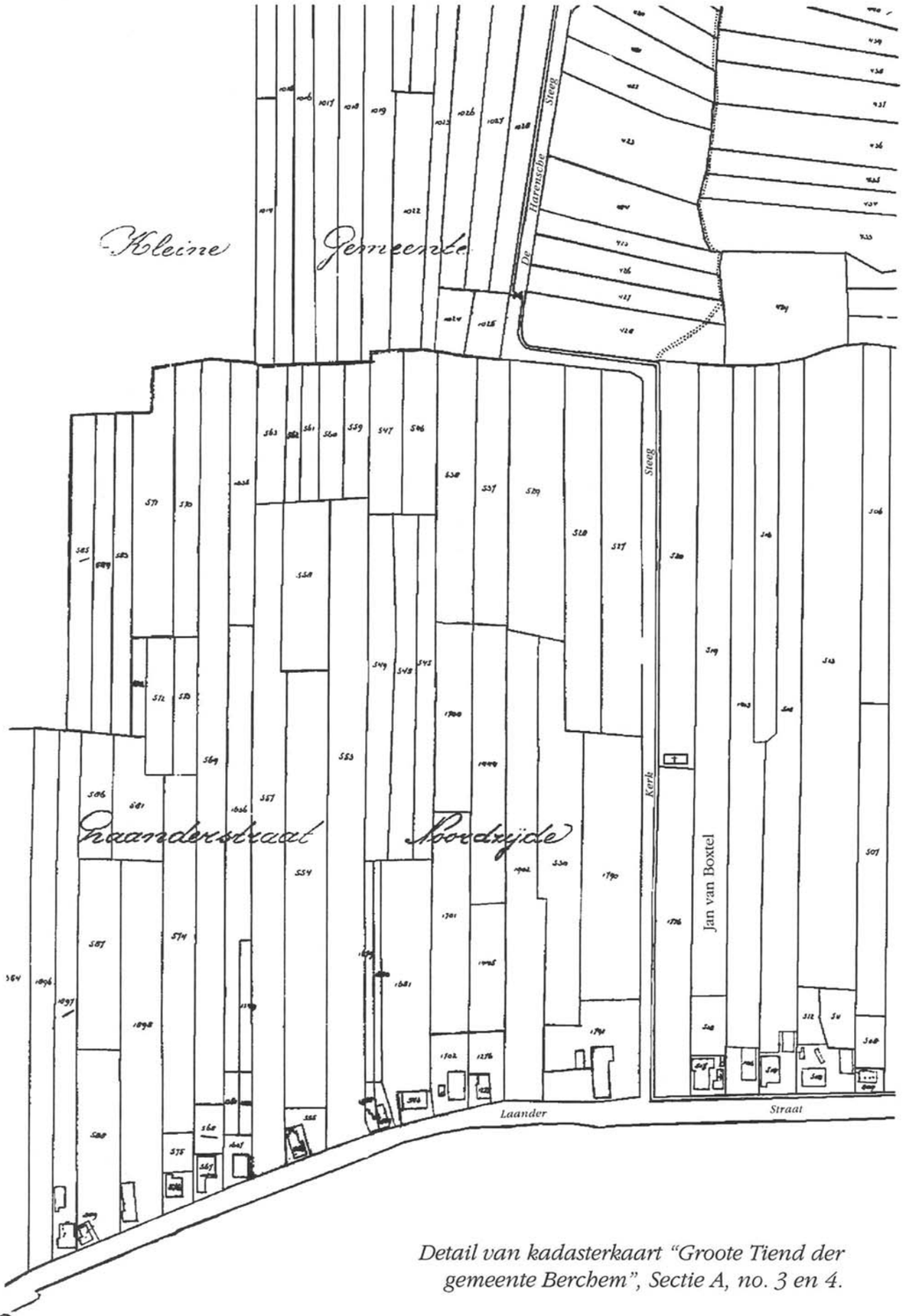

Detail van kadasterkaart "Groote Tiend der gemeente Berchem", Sectie A, no. 3 en 4.

Op 10 maart 1793 passeerde de volgende akte:
"Tauxatie vastgoed competeerende aan de Roomsche gemeente... een huisinge en hof met daar annexe kerkschuur... strekkende van den gemeenen weg tot tegen de erve van Jan van Boxtel groot circa 1½ lopense... en getauxeert op eene somme van Duisent gulden..."
(6 lopense = 1 hectare)

Uit een eerdere akte d.d. 1 november 1771 ontlenen wij het volgende gegeven:
"Een huyse en hoff groot omtrent een halven morgen, gestaan en geleegen alhier aan de Haarsteegh, aan de ene sijde Jan van Boxtel, de andere sijde de Harsteegh en de een eint de wed. P. van Iperen, de andere eint de Landerstraat."

Op basis van de hiervoor omschreven informatie, die uitvoerig is vergeleken met de in die tijd in gebruik zijnde 'kadaster'kaarten "Groote Tiend der gemeente Berchem", is het gerechtvaardigd om de plaats van de kerkschuur in Berghem nu met vrij grote zekerheid te kunnen bepalen. Zie kaart hiernaast.

Pastoors te 'Berchem' in de schuilkerkperiode
Volgens Schutjes was Joan. Verbeek van 1627 tot 1654 'pastoor te Berchem', althans vice-pastor, want pas in 1677 kreeg Berghem haar eerste echte pastoor.
Over Verbeek is vermeld dat hij op 20 maart 1627 zijn aanstelling kreeg en dat hij in 1654 rector der nonnen te Haren werd, waar hij op 4 mei 1659 stierf. Schutjes vermeldt dat Verbeek tijdens de retorsie (de onvriendelijke maatregelen van de Staten Generaal) naar Haren was gevlucht, waar hij op 25 juli 1637 (?) al als vice-pastor staat vermeld in het kerkarchief. Te veronderstellen is dat hij Berghem heeft bediend vanuit het vrije Haren.

1654 - 16??: Pastoors van Oss nemen voor de Berghemse gelovigen waar in de St. Anna-kapel te Koolwijk. Zowel pastoor Leonard van Aelst als zijn opvolger Jacob van Lent, beide Ossenaren, waren genoodzaakt, een voor hen gebouwde pastorie in Herpen te betrekken en van daaruit zowel de parochie in Oss als in Berghem te besturen.

16?? - october 1672: Joannes van Berlicum. *"Volgens eene aanteekening in het kerkarchief te Schaijk is Jan van Berlicum pastoor van Berchem den 31 october 1672 in het koor der kerk te Schaijk begraven."*

1673: Henricus Rosmalen wordt genoemd als deservitor. Geen verdere gegevens bekend.

1677-1693: Gerard Verwayen. In zijn beginjaar wordt de kerk van Berghem onafhankelijk van de moederkerk te Oss en zijn aanstelling tot eerste pastoor van Berghem is op 26 december 1677 een feit. Schutjes vermeldt ook dat Verwayen reeds te voren de kapel bediende. Niet duidelijk is hier of met 'kapel' de St. Anna-kapel op de Koolwijk wordt bedoeld, of dat men in Berghem vlak na de resolutie van 1672 al over een eigen schuilkerk beschikte. Na 1672, bij de inval der Fransen, verloren namelijk de strenge plakkaten veel van hun kracht. Volgens Schutjes *"konden de katholieken te Berchem toen, ter plaatse Harensche steeg, eene geringe kerkschuur opslaan"*.

1693: Bernardus Driessen. Over deze pastoor is ons verder niets bekend.

1698-1743: Petrus Hack. Schutjes vermeldt dat Hack in 1720 ook deken van het district Oss werd. Onder het bewind van pastoor Hack zou de schuurkerk in Berghem geheel vernieuwd zijn, maar daarover ontbreken ons nog alle gegevens. Hij overleed op 13 juli 1743. Na zijn dood bleef de pastorie twee jaar onbewoond en werd de parochie verzorgd door geestelijken van omliggende plaatsen.

1745: Caspar Bijnen.
Over deze heer is door Schutjes uitvoerig verslag gedaan: *"Ene treurige gebeurtenis dwong den pastoor uit Berchem te vlugten en de pastorale zorg af te leggen. In 1750 was een gedeelte van het leger van de hertog van Cumberland in de heide van Nistelrode gekampeerd; eenige protestansche Hanoveraansche officieren verlustigden zich wel eens te Berchem in de herberg, alwaar de zoon des huizes met hen over de godsdienst redetwistte. Daar hij wel belezen was en vlug van verstand, wist hij hunne drogredenen goed te beschamen; zulke overwinning maakte hem trotsch en opgeblazen en bragt hem zelven ten val; zijne verwaandheid ging verder, hij wist zijne zeven gehuwde zusters zoodanig te bepraten, dat men onderling besloot eene nieuwe eeredienst aan te kleven. Dit kon het volk volstrekt niet van den hospes-zoon verdragen en dreef dit ter predikatie afgescheiden hoopje op eene wat ruwe wijze uiteen. Zich niet meer veilig wanende, stelden zij zich niet onder bescherming der wet, maar onder bescherming des predikants, die zich in zulke aanwinst verheugde. Hooger protectoraat trad tusschen beide: een plakkaat (verordening) van 26 maart 1751 liet de Roomsche kerk (bedoeld is hier de schuurkerk) sluiten en de geregtdienaars slopen in het dorp om den pastoor te vangen, doch deze prooi ontsnapte aan hunne handen. Hij nam de wijk naar Haren in het vrije graafschap Megen. De kerk bleef een jaar en zes weken gesloten (dit gegeven klopt o.i. niet; zie benoemingsjaar van de opvolger), waarom de katholieken*

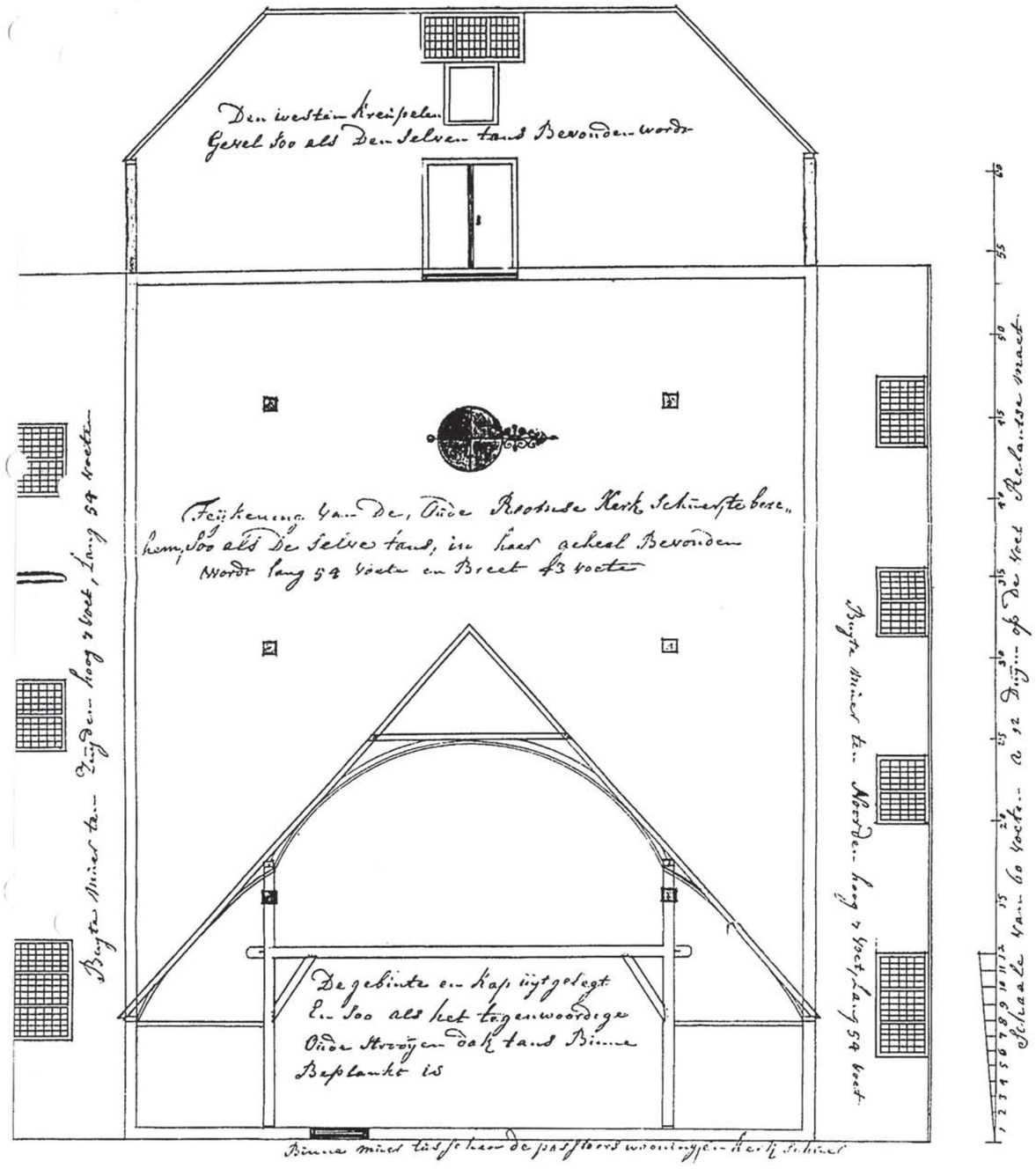

Tekening van de 'bouwvallige' schuurkerk in 1772.
Opvallend zijn hier de lage zijmuren.

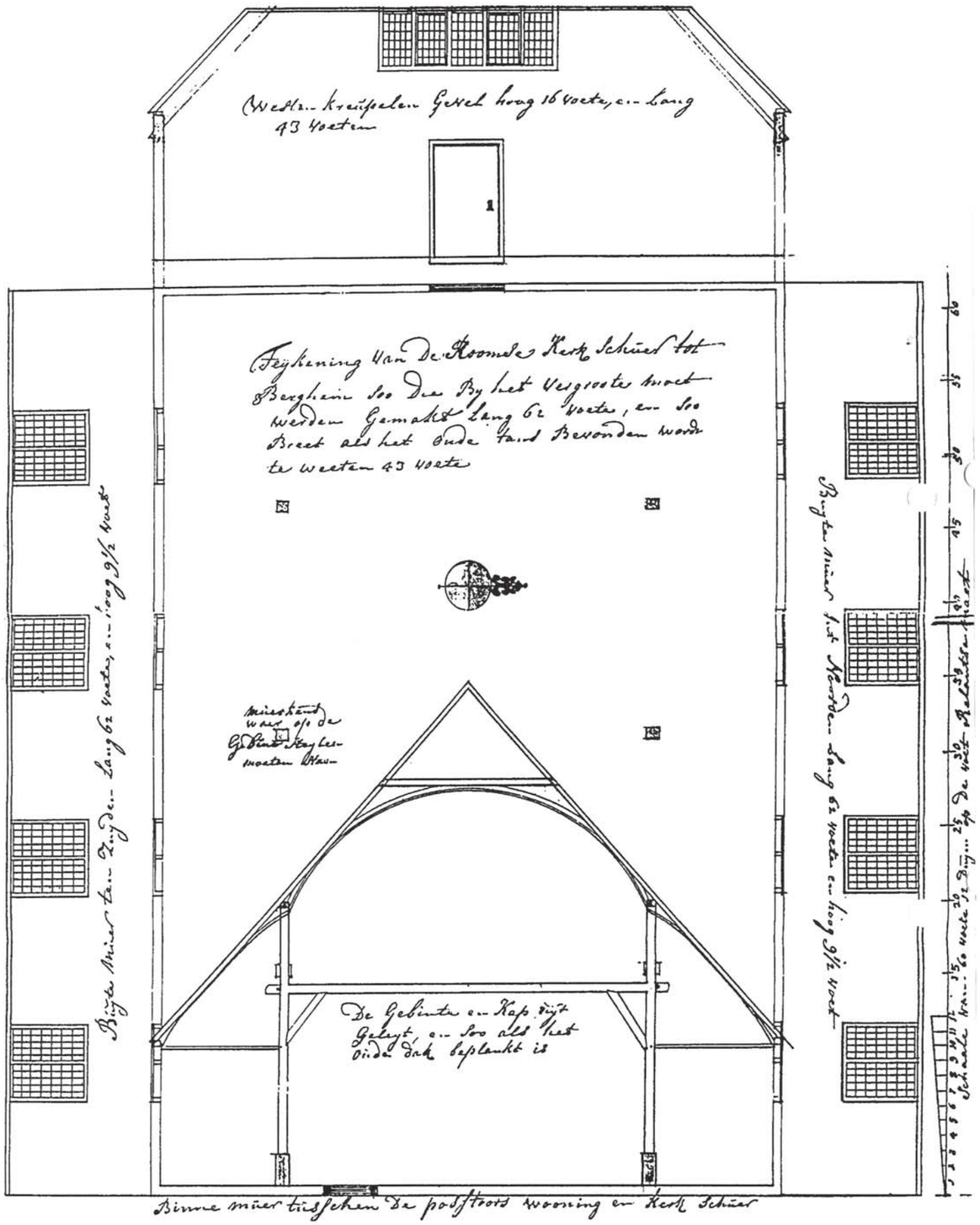

Bouwtekening voor de 'nieuwe' schuurkerk in 1772. De zijmuren zijn aanzienlijk opgetrokken. De lengte is uitgebreid van 54 tot 62 Rijnlandse voeten.

andermaal te Koolwijk onder Herpen eene schuur tot bedehuis inrigtten en door de omliggende geestelijken werden verzorgd, althans zeker toen de pastoor Bijnen naar Gemert was vertrokken, waar hij conrector werd aan de Latijnsche school. De afgedwaalde schapen keerden later allen tot de Kerk terug, wat geen gering genoegen verschafte aan den vicaris Hoex, wiens bloedverwanten zoo wonder het spoor waren bijster geraakt. Ook had de pastoor Bijnen het genoegen, dat de rouwmoedigen hem te Gemert vergiffenis kwamen afsmeken. Pastoor Bijnen overleed in Gemert op 2 october 1768 in den ouderdom van 59 jaren."
Al met al, dit nare voorval moet voor de Berghemse gelovigen een extra tegenvaller geweest zijn.

1751: Joan. van den Broek kwam uit Waalwijk om tot 1763 de belangen te behartigen in de schuurkerk. Aanvankelijk bediende hij de parochie in de schuurkerk te Koolwijk.

1763-1804: Jacobus Bernuli. Uit stukken van het Rijksarchief te 's-Gravenhage is bekend dat in zijn periode, in 1772, de schuurkerk grondig is verbouwd en dat 10 jaar later het altaar werd vernieuwd. Onder deze pastoor kregen de katholieken in 1800 de oude parochiekerk terug, die gedurende de schuilkerkperiode dienst had gedaan voor de betrekkelijk kleine protestante gemeente, die gevormd werd door de protestanten uit Berghem en Nistelrode.

Hoe zag de schuilkerk eruit?

Hoe de katholieken in 'Berchem' in 1772 behuisd waren, werd door de pastoor en de kerkmeesters uitvoerig uit de doeken gedaan in een rekest, bestaande uit zes pagina's toelichting en twee tekeningen. Deze tekeningen zijn weliswaar zeer elementair van opzet, doch zijn met enige fantasie heel duidelijk. Wellicht is één aanvulling welkom: een Rijnlandse voet is 31,4 cm.

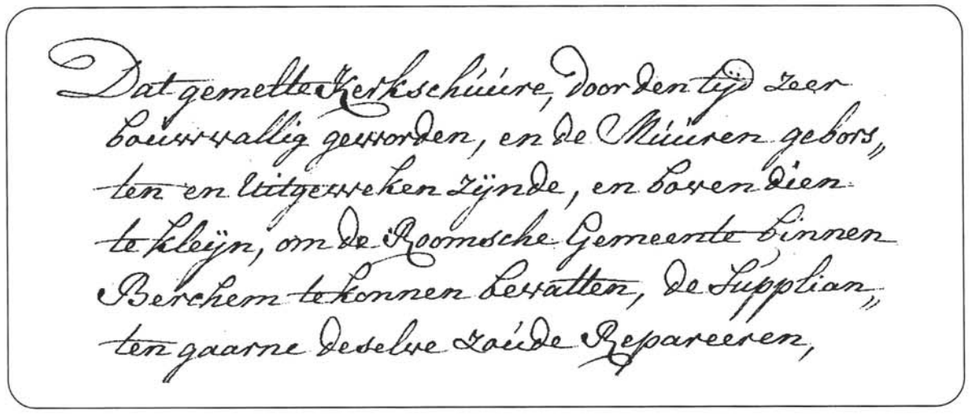

Dat gemelte Kerkschuure, door den tijd zeer bouwvallig geworden, en de Muuren gebors-ten en uitgewreken zijnde, en boven dien te kleijn, om de Roomsche Gemeente binnen Berchem te konnen bevatten, de Supplian-ten gaarne deselve zaude Repareeren,

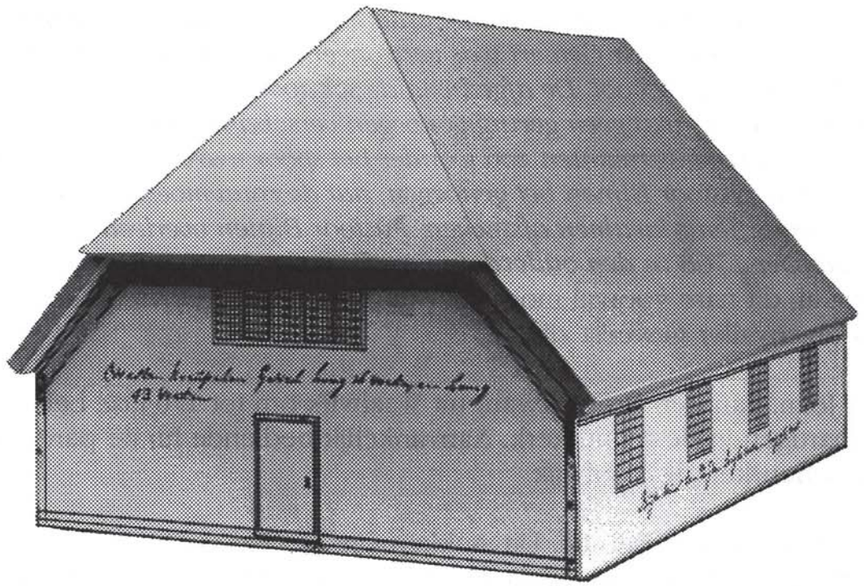

Maquette van de 'nieuwe' schuurkerk in 1772 (westgevel en zuidzijde).

Enkele citaten uit het schrijven van Isaacq Verster
d.d. 30 november 1782.

"Dat men te duchten heeft dat de Altaar eerstdaags zal komen neer te storten zooals den ondergeteekende ook bij oculaire inspectie van voors Altaar is voorgekoomen ..."

"Dat er geen zonderlinge redenen zijn voorgekomen om tegens het gedane verzoek te adviseren"

"Mij egter in alles aan het Hoogere en wijzere oordeel van U Hoog Mogende in alle onderdanigheijd submitteerende en in vertrouwen van hiermede aan de Hoogst dezelve bevelen voldaan te hebben, zoo heeft den ondergeteekende de eer zich met het diepste respect te noemen

Uw Hoog Mogende alleronderdanigste en getrouwste Dienaar"

w.g.
Isaacq Verster

Om ook optisch een idee te geven hebben we een maquette afgebeeld in de juiste verhoudingen. Om de weergave zo authentiek mogelijk te houden, is een kopie van de originele tekening gebruikt, vandaar de handgeschreven teksten op de wanden.

In grote lijnen kwam de aanvraag voor verbouwing erop neer, dat men de bestaande kerk met acht voet wilde verlengen, waarbij men tevens de muren iets wilde optrekken. Ook wilde men de westgevel een weinig verbeteren. Op 23 april 1772 werd hiervoor toestemming verleend. Uit dit rekest is heel duidelijk hoe onderdanig men zich te gedragen had ten opzichte van de Staten. Dat gold voor een ieder. In feite herhaalde men daarin letterlijk de voorwaarden zoals die waren gesteld in de Resolutie. Ook de wijze waarop de stadhouder van de kwartierschout van het Maasland, Isaacq Verster, zijn bevinding gaf, is een duidelijk bewijs van deze overdreven, doch wellicht voor die tijd noodzakelijke, onderdanigheid.

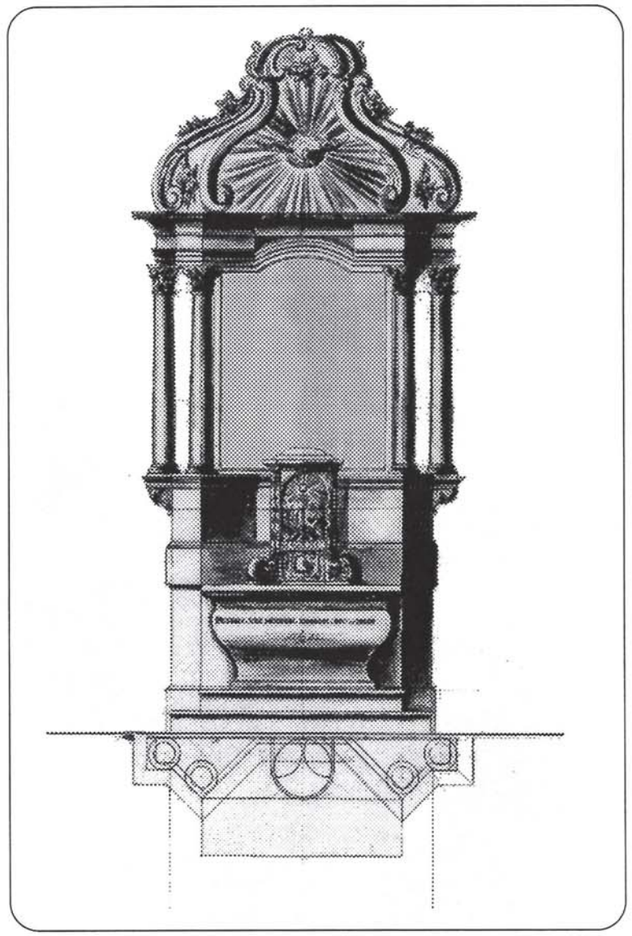

Altaar

Tien jaar later vroeg men verlof om een nieuw altaar in de kerkschuur te mogen laten 'opregten'. De oude altaren bevonden zich door hun ouderdom in zo'n *"slechte, verdorven en versleten staat"*, dat men vreesde, dat deze het eerstdaags zouden begeven. Men zou ze dan ook het liefst willen wegbreken en vervangen door een nieuw, *"conform de hiernevens overlegd wordende aftekening"*. Wij beschikken over een redelijke afdruk van het ontwerp. Over de maker van de tekening hoeft weinig twijfel te bestaan. Over de volle breedte van

de altaartombe heeft hij zijn naam gezet: 'Petrus Verhoeven Udensis'. Wij komen op pagina 356 nog uitvoerig terug op deze beeldhouwer en zijn werk, dat ook nu nog in onze directe omgeving te bewonderen is.

In de tekening van het altaar is het middenvak leeg gelaten. Maar dat had zijn reden. In het rekest wordt dat als volgt verwoord: *"In welkers middelvak de schilderije in de tegenwoordige altaar staande gevoegd worden"*.
Isaacq Verster had er desgevraagd niet de minste moeite mee. Veel kosten waren er niet aan verbonden en bovendien betrof het maar binnenwerk. Wat betreft de afwerking adviseerde hij de Staten, dat volstaan zou kunnen worden *"het houtwerk daaraan zijnde of gebruikt wordende te verwen marmersgewijze of vernissen, alles op de minste kosten"*. Met een dergelijke soberheid en onderdanigheid zullen de Staten zeker geen enkele moeite gehad hebben.

De preekstoel in de Berghemse schuilkerk zou van de hand van een zekere Geert Ouwens zijn. Verdere gegevens over hem en zijn werk ontbreken ons helaas.

3. Slot

Echt tastbare herinneringen aan de schuurkerk in Berghem zijn er helaas niet achtergebleven. Dit is toe te schrijven aan het feit dat de schuurkerk geheel is afgebroken, zoals dat overigens elders ook het geval was. Dat geschiedde in 1802, onder beheer van pastoor Bernuli (ook treft men deze naam aan als: Bernoelje, Bernoeije, Bernoulle, Bernouille). De afbraak werd verkocht, over het interieur werd gezwegen.
In 1803 volgt de afbraak van de aan de schuurkerk belendende 'pastorij-woning'. De schepenakte vermeldt verder: *"Deuren met gebond, geutsteen, pomp en pijpen, regtbank (aanrecht?), plavuijsen en rijden"* werden verkocht door de heer Bernoeije, pastoor, en de kerkmeesters Wilbert Meijers en Arien van Vugt.
Op 28 november 1804 verkopen de erfgenamen van de heer Bernoelje o.a. spinnewiel, schilderijen, gereedschap, ratteval, huisraad, snaphaan, twee bijtels, stilletje, hoenderkooij, hondskooy, meubelen en beddegoed.

De Harense Steeg (het voorste gedeelte werd in die tijd ook Kerksteeg genoemd) blijft uiteraard historisch verbonden aan de schuurkerk. Het nu 'monumentale' kruisbeeld op de hoek Burgemeester van Erpstraat - Harenseweg zal een blijvende herinnering zijn aan de tijd dat de Berghemmenaar in de periode ±1672-1800 daar 'verscholen' ter kerke moest gaan.

Gerrit Laurenssen en Jo Hoeks-van Thiel

Voor het tot stand komen van dit artikel zijn de volgende bronnen gebruikt:

1. *Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch,* door L.H.C. Schutjes, R.K. Priester en Pastoor van Orthen. Uitgave St. Michels-Gestel 1876.
2. *Katholiek Nederland in de achttiende eeuw,* derde deel, *Buiten de Hollandse zending 1700-1795,* P. Polman. Uitgeverij Paul Brand, Hilversum.
3. *Modeste Barok. Beeldwerk in Brabant in de zeventiende en achttiende eeuw.* Uitgave van het Museum voor Religieuze kunst Uden, 1994.
4. *Brabantsche Schuurkerken.* Jan de Jong. In: *Historisch Tijdschrift 14,* (1935) 308-312.
5. Algemeen Rijksarchief - Staten Generaal 7898. Rekest d.d. 24 februari 1772.
6. Algemeen Rijksarchief - Staten Generaal 5402 (Lias lop. 1782 november-december). Schrijven Isaacq Verster d.d. 30 november 1782.
7. Algemeen Rijksarchief - Staten Generaal 7951 (rekest 1782 oktober-december), rekest d.d. 30 oktober 1782.
8. Fotokopie van detailkaart Berghem uit 1794. Getekend door landmeter Hendrik Verhees. Bron: Bibliotheek en Prentenkabinet van het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord Brabant te 's-Hertogenbosch.
9. *Berchem in Akten, 1656-1810,* J.H. Luijerink. Uittreksels Rechterlijk Archief Berchem. Rijksarchief 's-Hertogenbosch.
10. Drs. John van Zuylen, Brabants Dagblad, 27 april 1996.
11. *Geschiedenis van Oss,* J. Cunen, 1932.
12. Foto kruisbeeld hoek Burg. van Erpstraat - Harenseweg, p. 354: Fotoarchief Daan Scholte, Museum Jan Cunen, Oss.
13. Stichting Museum Amstelkring "Ons' Lieve Heer op Solder", Oudezijds Voorburgwal 40, NL-1012 GE Amsterdam.

'Petrus Verhoeven Udensis'

Petrus Verhoeven duikt in de geschiedenis van Berghem op in het jaar 1782, als ontwerper van het altaar in de schuurkerk. Hij is geen onbekende in onze streek.
Verhoeven is op 16 september 1729 in Uden gedoopt. Het is niet uitgesloten dat hij na de lagere school de Latijnse school van de kruisheren in Uden heeft bezocht. Het hanteren van Latijnse termen bij de signering en datering van zijn talrijke werken wijst in die richting. Zijn werk draagt een sterk autodidactisch karakter. Zijn stijl is conservatief voor die tijd, traditioneel en weinig dynamisch. Hij leunt sterk op voorbeelden uit de barok der Zuidelijke Nederlanden.

Er zijn heel fraaie werken van deze beeldhouwer bewaard gebleven, ook in onze directe omgeving, die zeker de moeite waard zijn om te bekijken.

Een heel markant voorbeeld is het beeld van Petrus Banden uit 1763 in de kerk te Macharen (boven).

Heel bijzonder zijn ook zijn schraagkopjes op het pand aan de Marktstraat 6 te Ravenstein.

Deze informatie over Petrus Verhoeven en ook de foto's zijn ontleend aan de publikatie "Modeste Barok", een uitgave van het Museum voor Religieuze kunst in Uden.

BROEDER HIPPOLYTUS - RUDOLF VAN DER HEIJDEN

Een artikel over Broeder Hippolytus, Rudolf van der Heijden, die als Broeder van Onze Lieve Vrouw van Lourdes, vanaf 1950 in Indonesia heeft gewerkt, op Desa Putera, Lenteng Agung, heel dicht bij Djakarta, waar hij op 25 juli 1979 is overleden.

Het levensverhaal van Broeder Hippolytus is geschreven door de vroegere medebroeder Broeder Ephrem, nu de heer Jos van Gorp, die eveneens een groot aantal jaren op Desa Putera heeft gewerkt.

Broeder Hippolytus, Rudolf van der Heijden, geboren te Berghem op 31 oktober 1916. Hij was een zoon van Cornelis van der Heijden en Anna van Uden.
Eerst even wat achtergrondgegevens betreffende het gezin Van der Heijden.
De vader, Cornelis (Kil), kwam uit Nistelrode waar hij in de wijk Donzel woonde. Zijn vrouw Anna was een rasechte Berghemse en een dochter van Johannes van Uden en Geerdina Megens, die op de hoek van de Zevenbergseweg/Heistraat woonden. Op de huidige lokatie wonen nu drie families Van den Broek.
Na hun huwelijk in 1910 gingen Cornelis en Anna van der Heijden in

Fraaie luchtopname van het woonhuis en de boerderij van de familie Van der Heijden in de Hoessenboslaan. De foto is gemaakt in 1951 door LFN.

Den Heihoek wonen, op nummer B 36, later Hoessenboslaan 7, op de plek waar nu nog zoon Jo en zijn vrouw wonen. Negen kinderen werden er grootgebracht; in volgorde: Drieka, Jan, Dien, Roelof, Martien, Lena, Wim, Jo en Toon. Een gezin om trots op te zijn, en dat waren ze dan ook, zoals op de foto te zien is.
Drie kloosterlingen in een gezin; dat gaf een bijzonder gevoel en heel begrijpelijk hadden (en hebben) deze drie bij een ieder in het gezin een speciaal plekje.
Drieka en Lena traden in bij de Zusters van Liefde (Zusters van Schijndel), waar zij ook nu nog verblijven en genieten van hun welverdiende rust na zich gedurende hun lange, werkzame leven op een heel fijne wijze dienstbaar te hebben gemaakt voor de congregatie.
Roelof trad in bij de Broeders van Onze Lieve Vrouw van Lourdes en over hem zal dit verhaal verder gaan.

Op naar Dongen
Iets bijzonders in zijn jongensziel moet hem aangezet hebben om zijn idealen te kunnen verwezenlijken. Daarom trad hij op jeugdige leeftijd in bij de Broeders van Onze Lieve Vrouw van Lourdes, beter bekend als de Broeders van Dongen. Het is juni 1932 als Roelof begint aan zijn postulaat, de eerste proefperiode van een half jaar die de klooster-kandidaat moet doormaken voor de intrede in het noviciaat.

Familie Van der Heijden bij elkaar, voor de kloosteringang in Berghem, 1956. Aan vaders zijde zit Zuster Lucilla (Drieka), bij moeder Zuster Lucia (Lena). V.l.n.r.: Jan, Toon, Dina, Broeder Hippolytus (Rudolf), Wim, Martien en Jo.

Op 8 december 1932 ontvangt hij het kloosterkleed en zijn klooster-naam, Broeder Hippolytus, en begint voor hem het twee jaar durende noviciaat, een tijd van studie, werken en gebed; voorbereiding en bezinning op het verdere kloosterleven, en van de werken die naar voorbeeld van de Stichter, Stefanus Modestus Glorieux, door de leden van de congregatie worden voortgezet.
Zo verstrijken twee jaar noviciaat en komt de dag van de eerste professie (de kloostergelofte), voorafgegaan door een retraite van tien dagen, in zicht.
'n Heerlijke feestdag. Je bent dan immers echt lid van de congregatie. Deze dag was voor Broeder Hippolytus op 8 december 1934. Het was ook de dag dat de Provinciaal Overste aan de nieuw-geprofesten hun werkterrein bekend maakte. Voor Broeder Hippolytus viel de keuze op Heiloo.

Eeuwige Gelofte van Broeder Hippolytus, 1940.

In Heiloo hadden de Broeders van Dongen een grote psychiatrische inrichting onder hun hoede. Broeder Hippolytus, die zijn voorkeur voor verpleging al eerder had uitgesproken, kwam dus op de juiste plaats terecht. Hij behaalde daar zijn diploma Verpleging B en Godsdienst A.
In december 1940 doet hij zijn Eeuwige Gelofte.

De Tweede Wereldoorlog
Zoals velen van u weten was op 10 mei van datzelfde jaar de Tweede Wereldoorlog uitgebroken. Zoals dat al met scholen en kloosters het geval was, moest in augustus 1942 ook het psychiatrisch centrum in Heiloo (Noord-Holland) worden ontruimd. De oorlog had voorrang; voor de zwakzinnigen had de bezetter geen enkele aandacht. Alles werd 'gewoon' gevorderd. Maar waar moesten de bewoners, zes- tot zevenhonderd in totaal, naar toe? Er werden oplossingen gevonden.
Het merendeel van patiënten en broeders ging met bedden en ziekenhuisinrichting naar Huize Voorburg te Vught, dat eveneens door de Broeders van O.L. Vrouw van Lourdes in gebruik was.
De opluchting was groot toen de oorlog ten einde was. Men kon weer terug naar de vertrouwde omgeving in Heiloo en dus kwam er weer een grote verhuizing in omgekeerde richting.
Niet alle broeders gingen mee terug. Broeder Hippolytus werd gevraagd om in Voorburg te blijven, voor de verpleging van met name de tuberculose-patiënten. In die periode was er een ware algehele

Gerrit Laurenssen, heel trots op de foto met 'heeroom', 1949.

tuberculose-epidemie, die ook duidelijk waarneembaar was onder de psychiatrische patiënten.

Huize Voorburg in Vught

Medio 1949 ontmoette Gerrit Laurenssen Broeder Hippolytus voor het eerst in zijn werkomgeving in Voorburg. Het werd een bijzondere kennismaking, die een diepe indruk op hem heeft gemaakt, en ook als zodanig is bijgebleven.
Gerrit was toen net vijftien, kersvers van school en sterk geïnteresseerd in datgene wat 'heeroom' deed. Broeder Hippolytus liet hem de gehele organisatie zien en gaf een duidelijk, eerlijk beeld van zijn activiteiten, met name van de afdeling met tuberculose-patiënten.

Huize Voorburg was een onderdeel van de Godshuizen, een perfecte organisatie, die over tamelijk ruime middelen beschikte om ook de zwakzinnigen op een voor die tijd hoogstaand peil te verzorgen. Men voorzag er in de opvang van zwakzinnigen in verschillende gradaties, doch over het algemeen trof men er de zware gevallen aan. Opname in Voorburg betekende voor velen vaak een intensieve en langdurige verpleging.
Die zorg werd er met liefde en overgave gegeven. Broeder Hippolytus kende iedereen, was tot in detail op de hoogte van het ziektebeeld en therapie van iedere patiënt. Bij de zwakzinnigen openbaarde zich vaak een scala van andere ziekten, wat ook op de tuberculose-afdeling het geval was. Hij kende het arsenaal geneesmiddelen en hun werking tot in de puntjes en realiseerde zich toen al dat persoonlijke aandacht, juist voor de zwakbegaafde patiënt, van levensbelang was. Daar ruimde hij veel tijd voor in. Hij had een eigen toepassing; hij geloofde heilig in het belang van communicatie, hoe beperkt de signalen vaak ook waren.

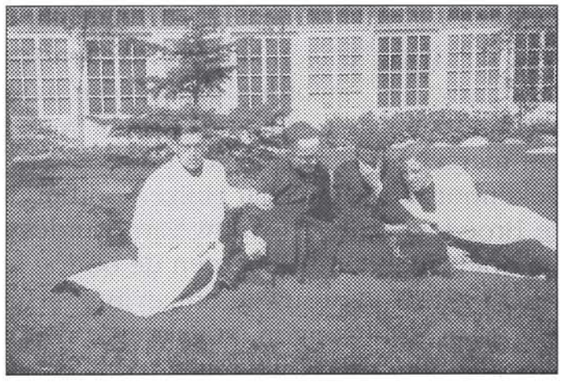

Broeder Hippolytus met medebroeders op Voorburg in Vught, 1949.

In deze periode heeft Hippolytus zich ontwikkeld tot een algeheel 'gezondheidsspecialist' en deed veel gedragservaring op, die hem in een latere levensfase bijzonder goed van pas zou komen.

Uitzending naar Indonesia

Het was eind 1949 toen de Provinciaal Overste aan Broeder Hippolytus vroeg om met twee medebroeders naar Indonesia te vertrekken om een nieuw missiewerk te beginnen te Sungailiat op het eiland Bangka, dat wij uit die tijd kennen als producent van tin.
De voorbereiding was snel afgerond, op Bangka wachtte men. Het werk zou bestaan uit het opzetten van een sanatorium voor de verpleging van tuberculose-patiënten.

En zo vertrok Hippolytus vanuit Rotterdam op 6 januari 1950 naar Indonesia met het passagiersschip, de 'Willem Ruys' van de Holland-Amerika Lijn. Die reis kreeg nog een extra dimensie, omdat die het karakter had van 'een aflossing van de wacht'. Nagenoeg gelijktijdig namelijk arriveerde in Rotterdam vanuit Indonesia het troepen-transportschip de 'Grote Beer', met aan boord de broer van Hippolytus, de dienstplichtig militair Wim van der Heijden, die repatrieerde na een verblijf van drie jaar in het voormalig Nederlands Indië. De realiteit was hard; de oceaanstomers kwamen elkaar voor de kust als het ware tegen, maar alhoewel Hippolytus ongetwijfeld bij zijn kapitein zal hebben aangekaart, om even voor anker te gaan om elkaar te begroeten, behoorde dat uiteraard (helaas) niet tot de mogelijkheden.

Het verblijf op Bangka was van korte duur. Al snel bleek dat de gemaakte plannen niet haalbaar waren. Iedere steun ontbrak; de door de Indonesische regering toegezegde middelen bleven uit.
Men verspilde verder geen tijd en op 23 december 1950 verhuisde men naar Java, waar de Broeders van Dongen op kleine schaal met onderwijs en opvoeding waren begonnen. Men had daar dringend behoefte aan een broeder-verpleger.

Een stukje geschiedenis

We gaan terug naar juli 1947. De eerste politionele actie van het Nederlandse leger is een feit. De ouderen onder ons weten zich dat maar al te goed te herinneren. Het leger in opmars kende even een euforie. Men maakte, daar waar nodig, een vrije doorgang en slaagde er aanvankelijk ook in om zgn. rampokkende benden te ontzetten. Al spoedig echter realiseerde men zich, dat men in een smerige guerrilla-oorlog terecht was gekomen, met alle gevolgen van dien. Zeker de burgerbevolking moest een zware tol betalen. Overal brandde het en ontheemding, armoe, stelen en roven waren aan de orde van de dag.

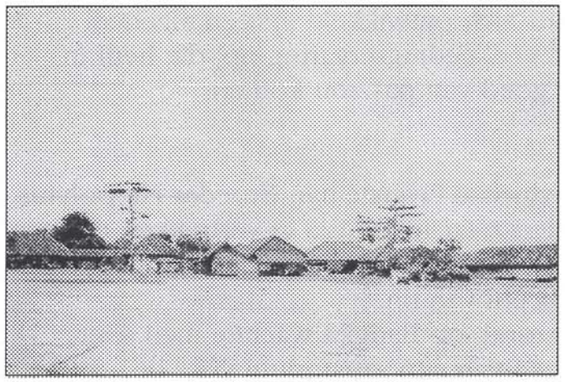

Overzicht van Desa Srengsengsawah, het voormalige barakkenkamp voor melaatsen en geesteszieken, 1947.

Het was vooral in de steden te doen, zeker ook in Batavia (nu Djakarta). De stad was vergeven van de straatkinderen, bedelaartjes, mager tot op het bot, vaak zonder kleren en vol ongedierte, verstoken van huis en 'haard'.

Het was in deze tijd dat de Bisschop van Batavia, Willekens (Nederlander), de broeders verzocht een tehuis voor deze jongens te beginnen. De vraag was echter, waar moeten we die jongens onderbrengen? Er werd gezocht en gevonden. Ergens ten zuiden van Batavia, Desa Srengsengsawah, district Lenteng-Agung, stonden verlaten barakken, die in het verleden ooit hadden gediend als onderkomen voor melaatsen en geesteszieken. Deze waren indertijd door de Nederlands-Indische regering gebouwd op een sterk afgelegen plek en waren, mede vanwege hun onveilige ligging, nog onbewoond. De primitieve gebouwen bestonden uit rondhout, met wanden van gevlochten bamboe met daarboven één meter hoog gaas. Op deze plek werd begonnen met de opvang van de zwerfjongeren. Het 'dorp' werd 'Desa Putera' gedoopt. Dat betekent 'Jongensdorp'. Binnen enkele dagen werden honderden jongens van 6 tot 13 jaar opgevangen en met vrachtwagens van het Nederlandse leger naar Desa Putera gebracht.

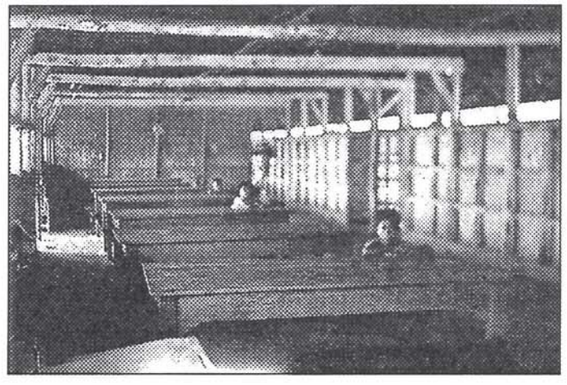

Interieur 'eetzaal', bestaande uit rondhout en gevlochten bamboewanden.

In december 1948 volgde de tweede politionele actie. De verliezen aan Nederlandse zijde waren veel hoger dan men aanvankelijk had ingeschat. Militair gezien was het resultaat voor Nederland, afgezien van de verliezen, nog wel redelijk te noemen, maar op het politieke vlak werd het een totaal fiasco. Het aantal ontheemden groeide wederom sterk; de ellende was niet meer te overzien. Weliswaar werd op 5 januari 1949 de tweede politionele actie officieel beëindigd, echter dit zou geen verbetering in de situatie brengen. De guerrilla-oorlog ging gewoon door. Op vele plaatsen begon de strijd zelfs toen pas goed en de verliezen aan Nederlandse zijde werden steeds groter. De strijd was geniepig, levensgevaarlijk en oncontroleerbaar. Voor Nederland was het definitief voorbij.

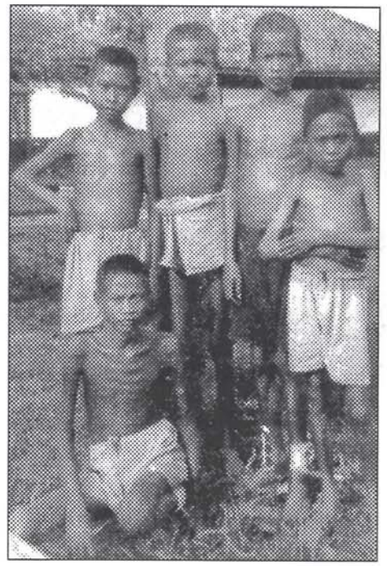

Enkele zwerfjongens na opvang op Desa Putera. Nog broodmager, maar schoon, de haren weer in de groei.

Op 27 december 1949 is de onafhankelijkheid van Indonesia een feit. De Indonesiërs beginnen met de opbouw van hun eigen organisatie. Dit geldt echter niet voor de gezondheidszorg, of beter gezegd voor de activiteiten van de Nederlandse Missie in het algemeen. President Soekarno beseft, dat de zorg en kennis die de Nederlandse Missie hem biedt, voor de Indonesiër onontbeerlijk is. Vandaar dat de Nederlandse Missie op volle toeren kan doorgaan met haar activiteiten, zeker ook op Desa Putera, waar de nood heel hoog was.
Als gevolg van de tweede politionele actie was de toeloop van zwerfjongeren naar Desa Putera gigantisch geworden. Ieder hoekje van het kampement was in gebruik. Men had totaal 500 jongens onderdak. De huisvesting was heel primitief. De jongens werden ondergebracht in lange barakken met bamboewanden en bamboebedden, en ook de broeders beschikten in die begintijd over dezelfde accommodatie.
Bij opname van de jongens nam men drastische maatregelen om de hygiëne enigszins in de hand te kunnen houden. Ze werden kaalgeschoren en ontluisd, en om er echt bij te horen kregen ze als kledingstuk een pendek (broekje). Door middel van elementair onderwijs probeerde men hen de mogelijkheid te geven om ooit weer een volwaardig lid te kunnen worden van de maatschappij.

Hippolytus naar Desa Putera

In december 1950 werd Broeder Hippolytus gevraagd om naar Desa Putera te komen om daar de verpleging en surveillance van de zwervertjes op zich te nemen. Hij kende het 'Jongensdorp' enigszins. Bij aankomst vanuit Nederland was hij er een dag te gast geweest alvorens naar Bangka af te reizen.
En zo geschiedde. Hippolytus ging tot de vaste staf behoren en dat was

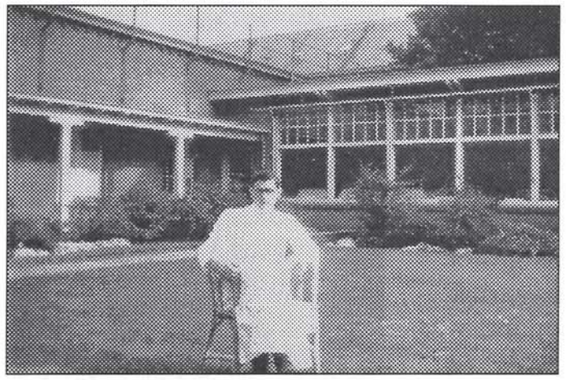

Broeder Hippolytus in tropenkleding, vlak voor zijn vertrek naar Indonesia, Voorburg 1949.

merkbaar: Desa Putera kreeg vorm. Hij voelde zich snel in zijn element. Ook al was er niets, van alles dus te kort, de behuizing minimaal, gevaar voor bendes, dat deerde hem niet! Hij ging door, en met hem de anderen.

Het bloed kruipt waar het niet gaan kan...

...en Broeder Hippolytus begon met een polikliniek, zoals hij dat noemde. In eerste instantie voor de eigen kinderen van Desa Putera. Hij had helpers nodig en omdat die er niet waren leidde hij zelf een jongen uit het tehuis op (eigen kweek). En met succes. Het opleiden kostte veel inspanning, maar men kreeg er veel dankbaarheid voor terug. Die Indonesische jongen, Inan, werkt er nu nog, en na hem volgden er meer die tot volwaardig verpleger werden opgeleid.

Overval

De begintijd was moeilijk, maar het enthousiasme maakte veel goed. Desa Putera trok veel belangstelling, ook van verkeerde zijde!
Zo gebeurde het in een maanheldere nacht, dat de bewoners werden opgeschrikt door geweerschoten en hondengeblaf. Na de eerste schrik werd duidelijk dat het een overval was. Zo'n 40 jonge mannen met geweren, klewangs (soort kapmes) kwamen aanstormen en bonden de broeders vast aan de palen van de pendopo (loopgang tegen zware regenval). Eén van de broeders liep bij verzet een hoofdwond op, en mocht door Broeder Hippolytus verbonden worden. Daarna gingen ze op zoek naar waardevolle spullen en eisten geld. Dat was er uiteraard niet. Wel vond men een miskelk en een monstrans. Eén van de broeders zei: "Als jullie die meenemen zal Allah jullie straffen en val je dood neer." Daar schrokken ze van. Al schietend en kabaal makend, wellicht om hun frustraties te botvieren, bliezen ze de aftocht. Natuurlijk was men geschrokken van dit brutale gebeuren, en het heeft wel enige tijd gekost om die schrik weer te boven te komen. Maar het had ook een positief effect. De band die Desa Putera had met de bevolking is na deze overval nog hechter geworden. Bewondering wellicht voor de broeders, die, toen het er werkelijk op aankwam, vindingrijk genoeg bleken te zijn om ook geweld op een passende wijze te kunnen bezweren.

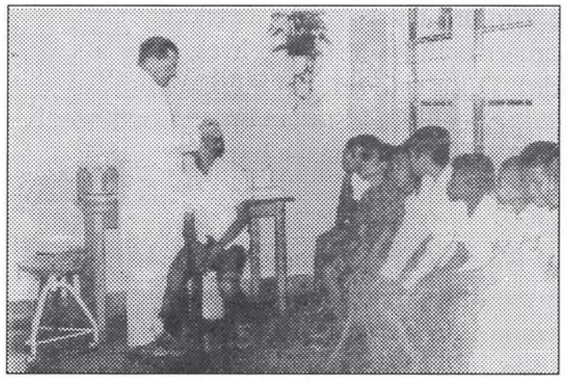

Velen wachten op behandeling, terwijl Broeder Hippolytus een jongen de ogen druppelt.

Aandachtig luisterend...

Hippolytus en zijn poli

Het was hard werken in de 'polikliniek', zeker in de beginfase, toen de meest elementaire voorzieningen als elektriciteit en stromend water nog ontbraken. Het water werd nog betrokken uit putten en was dus niet zonder meer bruikbaar.
In de 'poli' werd 's morgens van acht tot twaalf uur en enkele uren in de namiddag gewerkt. Daarnaast had Broeder Hippolytus de surveillance over de gang van zaken in het huis. In het bijzonder moest hij toezien op de allerkleinsten van vijf tot zeven jaar, een kwetsbare groep, en dat besefte hij maar al te best.
Al met al werden er belangrijke vorderingen gemaakt. De verpleging van de eigen patiënten kwam goed op gang en ook in de omliggende desa's had men begrepen dat er op Desa Putera een 'dokter' was gekomen, die aardig was en heel bereidwillig om hen de broodnodige medische zorg te geven.
Eens per week ging Broeder Hippolytus naar de stad Djakarta om in het ziekenhuis en bij andere instellingen, medicijnen en verband te 'schooien', of tegen een licht prijsje te bemachtigen. Hij slaagde daar steeds wonderwel in.
Het werk in de polikliniek wordt gewaardeerd, niet alleen door de patiënten. Ook de bisschop van Djakarta,

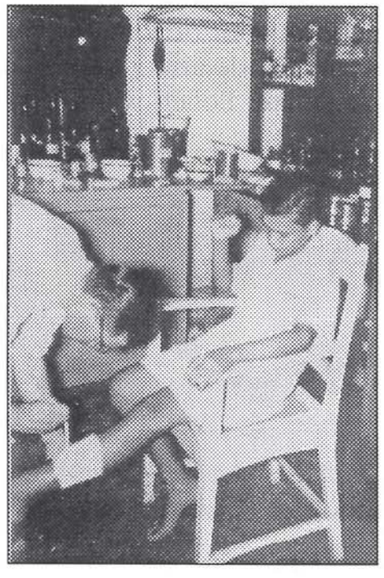

Even hulp voor een 'nette' jongen uit het dorp.

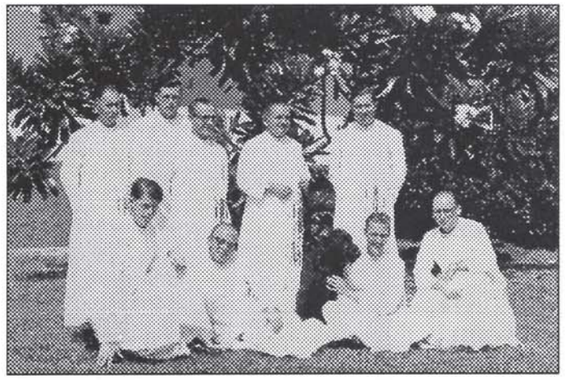

Broeder Hippolytus, staande tweede van links. Broeder Ephrem, zittend, met hond.

Mgr. Jayaseputera, moedigt het aan, omdat er zoveel goed wordt gedaan voor de gewone mensen uit de buurt.
Broeder Ephrem komt uit Nederland om waterleiding en elektriciteit aan te leggen. Een belangrijke vooruitgang, ook al vormen deze voorzieningen voor Broeder Hippolytus zo af en toe ook een bron van ergernis, omdat de techniek het nog wel eens (al te vaak) liet afweten. Ook onderhoud, hoe noodzakelijk ook, kwam hem niet altijd van pas.

In 1960 werd de polikliniek officieel erkend, tot grote blijdschap en trots van Broeder Hippolytus. En zo ging hij verder. Hij zocht en vond een echte dokter, een vrouwelijke arts, Dr. Langedoen, die tweemaal per week langskwam. Er kon nu ook aandacht worden besteed aan gynaecologische aandoeningen.
Hippolytus stond altijd klaar voor iedereen, overdag of midden in de nacht, 't maakte niet uit, men kon op hem rekenen. Soms had hij een gehaastheid over zich, er was nog zo veel te doen.
Zijn polikliniekje was uitgegroeid van een klein kamertje voor eigen gebruik voor de jongens van Desa Putera tot een veel grotere unit, waar ook de arme mensen uit de omgeving een beroep konden doen op Dokter Poliet, want zo werd hij door de Indonesiërs genoemd.

Aandachtig, gewichtig gehoor tijdens de toespraak bij het 25 jarig bestaan van Desa Putera in 1972.

Die naam is wellicht een verbastering van de moeilijke naam 'Hippolytus' en had tegelijkertijd een duidelijke associatie met 'poli(kliniek)'.

Gezondheid / verlof

In 1956 komt Broeder Hippolytus voor het eerst met verlof, maar daar is geen gezonde reden voor. Hij moet een longoperatie ondergaan. Het herstel verloopt gelukkig vlot en na

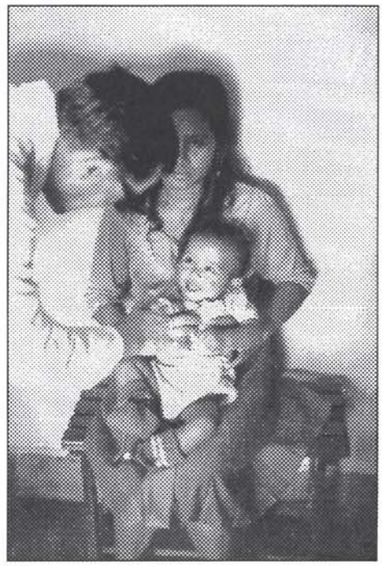

Broeder Hippolytus, 'n typische benadering.

een halfjaar kan hij geheel 'gereviseerd' terug naar zijn jongens, die natuurlijk op hem wachten.
Ook in 1964 krijgt hij gelegenheid om naar Nederland te gaan. Hij ziet daar tegenop en tegelijkertijd kijkt hij er toch ook naar uit. Want verlof werd vaak gebruikt voor het opdoen van nieuwe energie en dat lukte aardig, daar zorgde de familie wel voor. Bovendien werd verlof benut voor het werven van nieuwe fondsen voor zijn arme jongens. Alle goedgeefse familieleden en bekenden weten zich dat nog goed te herinneren. Zijn dankbaarheid was altijd groot, maar hij was ook weer overgelukkig wanneer de datum van vertrek naar 'zijn' Desa Putera daar was.

Na terugkomst van verlof in 1964 is er een nieuw gebouw klaar, waarin ook zijn polikliniek zal worden ondergebracht.
Kwam er eerst eenmaal per week een arts voor bepaalde gevallen, nu was er permanent een arts ter beschikking en had men bovendien een eigen kraamafdeling. Tweemaal per week kwam er zelfs ook een tandarts.
Honderden mensen bezochten dagelijks de poli. Geholpen door Broeder Hippolytus en de door hem opgeleide verplegers, nu onder toezicht van een echte arts.

De jaren verstrijken en Broeder Hippolytus werkt gestaag door. Maar stilaan begint zijn gezondheid opnieuw te tanen. Hij wordt gauw moe en klaagt over pijn in de borst. In december 1975 krijgt hij een lichte hartaanval. Het herstel gaat snel en bijna ongemerkt. De poli, groter dan ooit, kan hij niet goed meer aan, maar zoals men dat vaker bij hartpatiënten ziet, hij wil dat niet weten. Want de mensen, de armen, moeten toch geholpen worden, en dat gaat bij Hippolytus voor alles.
In de polikliniek gaat het er allemaal wat professioneler aan toe, maar dat heeft ook zijn schaduwkanten. Er is minder tijd voor persoonlijke aandacht. En dat doet Broeder Hippolytus pijn. Want een kneepje in de wang van een kind, een vriendelijke lach voor de moeder, een bemoedigend woord, blijven voor hem belangrijke onderdelen van de therapie.
Ook dat leerde hij al in Vught!

25 juli 1979 - sterfdag Broeder Hippolytus
Het is ongeveer tien uur 's morgens, koffietijd. Met enkele broeders zitten we aan de koffie. Meestal komt Broeder Hippolytus ook, maar dan zien we hem van de poli angstig naar z'n kamer lopen. We roepen: "Hiep, koffie...!" Hij reageert niet op ons. Dan gaat hij weer terug naar 'zijn' poli, krampachtig de hand op zijn borst. Er komt 'n assistent binnen. "Dokter Poliet is dood!".
Op 25 juli 1979, tegen half elf, is Broeder Hippolytus temidden van zijn patiënten gestorven. Ontsteltenis bij een ieder, bij de broeders, bij de mensen.

De volgende dag is hij begraven op het kerkhof van Srengsengsawah. Een oude buurman van bijna 80, Pa Salim, had groot verdriet, want hij was zijn vriend kwijt.
Pa Inan, die broeder Hippolytus vanaf 1961 in de polikliniek hielp en door hemzelf was opgeleid, leed zwaar onder het verlies. Begrijpelijk, want Broeder Hippolytus was in moeilijke tijden als een tweede vader voor hem geweest. En zo waren er velen, die een bijzondere band met hem hadden. Tot laat in de avond kwamen vrienden, bekenden en mensen uit de omgeving om afscheid te nemen van hun Dokter Poliet.

En verder
Hoe moest het nu verder?
Het leek alsof Broeder Hippolytus ook daarin had voorzien. Want hoe moeilijk men het ook had met de lege plek waar alles om draaide, het werk ging gewoon door.
Hij had ervoor gezorgd dat enkele van 'zijn' jongens van de kampong waren opgeleid tot gediplomeerde verplegers, die zijn werk konden voortzetten.

Broeder Hippolytus is nog steeds bekend. Kom maar in de kampong van nu en vraag naar zijn graf. Als je zou vragen waar het graf van Broeder Hippolytus is, dan hoor je 'tidah tahu' (weet ik niet). Als je vraagt naar het graf van dokter Poliet, dan weet men het en gaat met je mee naar het kerkhof van Srengsengsawah.

Ik, Jos van Gorp, vroeger Broeder Ephrem, ben er ook geweest, in de winter van 1995-'96, op Desa Putera en bij zijn graf. Ik heb bloemetjes op zijn graf gestrooid. Gewoon, wilde bloemen. Het hadden ook orchideeën kunnen zijn, maar dat durfde ik niet. Orchideeën had Broeder Hippolytus voor zichzelf gereserveerd. Het kweken van deze prachtbloemen was voor hem, samen met postzegels verzamelen, een ware passie. Nooit mocht ik aan zijn orchideeën komen.
Hippolytus had, zoals wellicht ieder mens, ook zijn eigenheid. Hij was een man van de klok, kon kwaad worden als men zich niet aan de afgesproken tijd hield. Het verstoorde zijn ritme, en dat was heilig bij hem. Ook op tijd in de kapel voor gebed en meditatie. Nooit vergat hij dat, of konden drukte en zorgen dat doen verhinderen.
Hij werd veel geplaagd, maar vond dat wel aangenaam. Hij hield gewoon van gezelligheid, en plagerijen hoorden daarbij, ook al was hij daarvan zelf het middelpunt.
Wij noemden hem 'Hiep', soms plagerig 'Rudi'; dat vond hij aangenaam, ook al reageerde hij daarop weleens als niet welkom.
Hiep, je was een fijne medebroeder, een uitstekende opvoeder, verpleger, een man die velen heeft geholpen, veel goeds heeft gedaan in stilte. Bij vele mensen leef je nog. Ik weet het zeker, omdat mensen nog steeds met ontzag over je spreken.

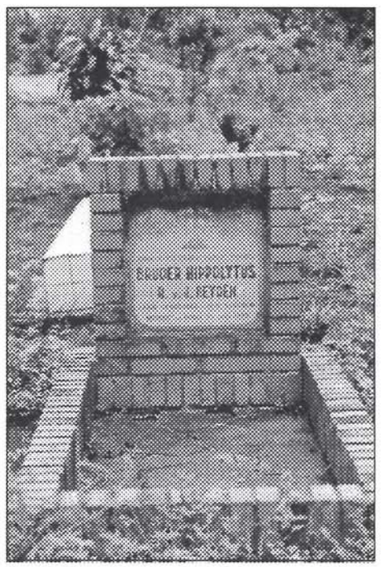

Graf op Srengsengsawah.

In Desa Putera is 'zijn' polikliniek, die is gelegen tussen rijstvelden, klappertuinen en jeruk (soort kleine sinaasappel) plantages, uitgegroeid tot een gezondheidscentrum voor de hele regio. Het draagt de Indonesische naam 'Balkesmas' en wordt beheerd door de Stichting Melania. De volledige naam luidt 'Balai kesehatan masyrakat', en dat betekent 'Gezondheidshuis voor het volk'.

Zo heeft een Berghemmenaar kans gezien om in de Indonesische Archipel geschiedenis te schrijven.
"Dr. Poliet ... die jongen uit Berghem bij Oss" blijft nog lang in de herinnering van velen in Indonesia en zeker ook in Berghem.

"Door zichzelf weg te cijferen, een voorbeeld van ijver en liefde voor de medemens. Een man die hielp waar hij kon en zoveel hij kon."
(passage uit de afscheidsrede op Desa Putera)

Jos van Gorp

Met dank aan Gerrit Laurenssen voor zijn redactionele bijdrage en voor de wijze waarop hij zijn persoonlijke ervaring met Broeder Hippolytus, alsmede het "In Memoriam" te Desa Putera en het gesproken woord tijdens de herdenkingsdienst in Nederland door de Broeders van Dongen, in het artikel heeft verwerkt.